

FINNS DET SVENSKA KOMMUNIKATIONSMÖNSTER?

Sammandrag av artikel av professor Jens Allwood
Institutionen för lingvistik vid Göteborgs universitet, reviderad 2004 (Allwood 1982).

Vad är kommunikationsmönster?

Allt fler människor får någon gång under sitt liv kontakt med människor från andra kulturgemenskaper än den/dem de bäst känner till. Sådana kontakter kan vara positiva och leda till samarbete där de kulturella olikheterna utnyttjas på ett kreativt sätt men de kan också leda till missförstånd uppstår genom att man på ett eller annat vis projicerar förväntningar grundade på den egna kulturen på de andras beteende.

För att undvika oberättigade projektioner av detta slag, men även för att få en bättre insikt om skillnader och likheter mellan olika kulturer i stort, är det av intresse att få bättre beskrivningar av olika kulturmönster. Speciellt är det då av intresse att få beskrivningar av vad vi kan kalla en kulturs mönster för kommunikation. Skillnader i kommunikation hör ju till det man omedelbart måste tackla i kontakter med människor från en annan kulturgemenskap.

Begreppet kommunikationsmönster är relativt allmänt och innebär knappast mer än upprepade drag i, eller aspekter av, människors kommunikation i en viss grupp. Det finns ett mycket stort, kanske oändligt, antal sådana aspekter och drag, och det gäller därför att ta fasta på aspekter och drag, som visat sig vara intressanta. Detta är inte lätt, eftersom kommunikation i någon form är relaterad till de flesta sidor av kulturellt liv – dvs. till de tankar, beteenden och artefakter (konstgjorda föremål) som är utmärkande för en viss människogrups sätt att leva. Regelbundenheter och mönster i kommunikation finns när det gäller alla dessa tre huvudaspekter av kulturellt liv och förhållandet dem emellan. Ett sätt att komma åt mönstren är att studera olika verksamheter, hur ser kommunikationen ut inom t ex jordbruk, handel eller inom mindre aktiviteter som t ex besöka läkare, gräla, skriva brev, köpa mat, koppla av osv?

Det är naturligtvis inte lätt att studera dessa mönster, man behöver någon sorts analytisk ram för att strukturera sina studier. Här följer ett förslag på en sådan ram som kan underlätta studiet av kulturspecifika drag i direkt talspråklig kommunikation.

Ram för mönster i studiet av talspråkskommunikation

Bland annat följande faktorer har visat sig viktiga inom många typer av samtal:

Syfte och roller

Syftet bestämmer vad en verksamhet och kommunikationen inom den går ut på, t ex förhandla, köpa-sälja, koppla av etc. Vad är syftet med verksamheten och vilka roller (dvs rättigheter och plikter för olika personer) finns? I skolan har t ex förhållandet lärare-elev förändrats, elever har numera rätt att tala utan att be om lov, vilket har lett till förändringar i lärare-elevs rättigheter och plikter. Ett annat exempel är ordföranderollen i sammanträden, denna roll skiljer sig i olika kulturer. I Sverige fördelar ordföranden ordet efter en talarlista där alla personer antecknas då de begär ordet, i

andra kulturer har ordföranden mera rätt att fördela ordet som han/hon finner lämpligt efter läget i diskussionen.

Det är svårt att säga något generellt om syften och roller i svensk kultur, kanske kan man säga att skillnader i beteende kopplade till maktskillnader har minskat och är mindre än i många andra länder. Om man bara tittar på tilltalsformer för ca 40 år sedan, ser man hur snabbt förändringen skett. Då fanns sju tilltalsformer (se nedan) medan man i dag kanske kan säga att det egentligen bara finns en kvar, nämligen *du*, (om man bortser från *ni*-formen som fortfarande används, om än sparsamt). Eventuellt kan man säga att denna förändring beror på materiellt välstånd för fler och mer jämlika umgängesformer.

1. Enbart titel

önskar kapten kaffe?

2. Enbart efternamn

vill Andersson ha kaffe?

3. Enbart förnamn

vill Kalle ha kaffe?

4. 3:e person singularis pronomen

vill han ha kaffe?

5. Passivt - opersonligt tilltal

önskas det kaffe?

6. 2:a person pluralis pronomen

önskar Ni kaffe?

7. 2:a person singularis pronomen

vill Du ha kaffe?

Övergripande mönster och procedurer i samtal

Alla mänskliga handlingar äger rum i tiden, alltså kan man se dem som en sekvens av kortare aktiviteter. Man kan tex dela en aktivitet i tre delar, en början, en mitt och ett slut (initiala, mediala, finala), där varje del är en sekvens av handlingar.

Sekvenser

Initiala sekvenser inleds ofta med *blickkontakt* som sedan finns med som en komponent under hela samtalet. Det verkar som denna kontakt kan variera i intensitet och kvantitet mellan olika kulturer. Generellt sett tycks svenska ha mindre ögonkontakt än folk i medelhavsområdet, vilket naturligtvis kan uppfattas som oartigt om man kommer från en kultur med mer ögonkontakt. *Hälsningen* är ett annat exempel, vem hälsar man på? Bara bekanta eller också obekanta? När och var hälsar man? Lägg märke till skillnaden att hälsa på fjällvandring eller på en stadsgata. På vilket sätt hälsar man? I Sverige kan det vara en nick, i Japan med en bugning från midjan. Handskakningar förekommer på de flesta platser i Europa, Amerika, Australien, men inte överallt i Asien, t ex inte på flera håll i Indien. Handskakningen har också olika frekvens och intensitet. I England och USA skakar man normalt mindre hand än i Sverige, medan handskakning är vanligare i Frankrike än i Sverige.

Skillnaderna i hälsningssätt kan vålla missförstånd. Kanske kan avsaknaden av kyssar och omfamningar i Sverige uppfattas som kyligt och ovänligt. Medan ett stort antal hälsningar kan framstå som löjligt och insmickrande för en svensk. *Presentationen* är ett annat exempel på initial

sekvens. När bör man presentera sig? Alla situationer kräver inte presentation i Sverige, man kan t ex föra ett långt samtal på ett tåg utan att någonsin presentera sig. Regeln tycks vara att man presenterar sig när man kan förutse och antar att den andra parten kan förutse att en period av gemensamt umgänge med ett visst syfte ska följa. Om man presenterar sig gör man det vanligtvis själv i Sverige. Det kan också ibland göras av tredje person. Om man kommer från en kultur där all presentation görs av tredje person kan man därför i Sverige bli stående utanför i väntan på att bli presenterad. Problemet blir av naturliga skäl inte så stort för en svensk i en omvänd situation.

Presentation på telefon är en annan aspekt som skiljer sig. I Sverige har man länge förväntat sig att man öppnar samtalet genom att identifiera sig med nummer eller namn. Detta är relativt ovanligt inom andra språkgemenskaper. Man förväntar sig att den som ringer upp ska identifiera sig och använder ofta bara ett hello (England) eller diga (Spanien) initialt.

Användningen av uttryck när man besvarar någon tycks också vara mer sparsamt använda i Sverige än i t ex England och Sydeuropa. Fraser/ord som excuse me och sorry används där i större utsträckning än de svenska motsvarigheterna. I Sverige tycks heller ingen regel för hur man passerar genom dörrar finnas. Som bekant låter man i många länder kvinnorna gå före.

Mediala sekvenser kan exemplifieras genom hur man närmar sig ett samtals främsta syfte. Det kan vara hur man nalkas ett brännbart ämne, hur man ber om tjänst eller ger en inbjudan. I Sverige känner man ofta behov av någon form av uppmjukande övergång. Man använder förberedande fraser så som: *Du, jag skulle vilja fråga dig, Kan jag få tala med dig om något*, eller vid inbjudan: *Vad gör du på lördag? Vad som är brännbart och vad som kräver uppmjukning varierar från situation till situation, från kultur till kultur. I Marocko är det t ex kutym att fråga hur biträdet i affären mår, medan det skulle vara otänkbart i en svensk storstadsbutik. I en del sammanhang används ofta i Sverige färre övergångsfraser än i t ex sydeuropeisk och anglosaxisk kultur. Detta gäller t ex för att få saker övertäckta vid matbordet. Svenska har inget ord som motsvarar eng. *please*, ty. *bitte*. Konstruktioner av typen *var snäll, var vänlig* används sparsamt och hövlighet markeras med t ex *kan du, skulle du kunna* etc.*

Finala sekvenser är de sekvenser som avslutar ett samtal. Telefonsamtal avslutas inte bara genom att avskedsfraser utväxlas. Normalt måste man på något sätt summera samtalet i form av fraser som: *vi säger så, ok, då säger vi det*. Först efter detta kan avskedsfraser utväxlas. När det gäller *avsked* tycks de inte vara lika viktiga som hälsningar i Sverige. Man kan t ex gå hem från jobbet utan att ta avsked av alla. Något som säkert kan upplevas som kyligt och fientligt av människor från kulturer där det är brukligt att ta avsked.

En speciell final sekvens som är vanlig i Sverige är *tackandet*. I telefon och i affärer kan tack ersätta avskedsfraser. Ett märkligt drag är att båda parter i en sådan transaktion tackar. Det finns också obligatoriska tacksituationer på svenska som inte finns i andra kulturer. Man tackar för maten, något som inte är vanligt i t ex anglosaxiska kulturer, där man i stället prisar maten under måltiden, vilket i sin tur inte är obligatoriskt i Sverige. Man tackar för sällskapet på t ex tåg, något som verkar okänt i andra kulturer. Tacka för senast är också ovanligt i andra kulturer.

Turtagande

Turtagandet, dvs organiserandet av rätten till ordet, spelar en viktig roll i samtalskommunikation. De medel man använder för att fånga lyssnarens uppmärksamhet varierar bland världens kulturer. I Sverige vill man försäkra sig om att den andre lyssnar genom att en i taget talar. Att få ordet blir

värdefullt. Detta gör att svenskar i allmänhet tycks ha låg tolerans för avbrott och försöker avstyra att bli avbruten genom att använda uttryck som: *avbryt mig inte, jag är inte färdig*. Ofta känner man sig förolämpad om man blir avbruten. I Sydeuropa ses avbrott snarare som ett normalt inslag i livlig konversation.

En annan fråga är hur lång tid som får gå mellan talarna. Som exempel kan man titta på kulturer som ändå ligger nära varandra. I t ex USA är pausen minimal, i Sverige lite längre och i Finland ännu lite längre. Jämlikhet är något som influerar vem som får ordet. Det finns inga allmänt accepterade regler men det tycks som om den sociala positionen, graden av kunskap och typ av personlighet spelar in. Det verkar närmast universellt att personer med högre social position har företräde till ordet, får tala längre utan att bli avbrutna, får prata om vad de vill och har också rätt att själva avbryta. Detta tycks inte vara något specifikt svenskt. I Sverige har många år av jämlikhetssträvanden gjort att den allmänna regeln tycks vara: "Först till kvarn får först mala." För att behålla ordet kan man använda sig av småord som *ääh, mm, öh*, eller genom att "pausa på konjunktion", *jag tror att...* Lämna ifrån sig ordet gör man universellt genom att låta ansiktsmimik och händer gå till neutralläge och samtidigt fokusera nästföljande talare med blicken.

Återkoppling

Man måste som talare veta att informationen förstås och som lyssnare att man uppfattat korrekt. Detta görs genom *återkopplingsframkallare* och *återkopplingsgivare*. Exempel på svenska framkallare är: *va, eller, eller hur, va*. På engelska använder man s k tag questions. *You don't smoke, do you?* Ett ovanligt återkopplingsljud på svenska är ja, nej på inandningen, icke-svenskar säger ofta att första gången de hör det ger det intrycket av att talaren har andningsproblem. Om återkopplingen skiljer sig mycket mellan kulturer kan problem uppstå, tex genom man inte får bekräftelse på det man säger och därför tvivlar på om den andre förstått eller omvänt får alldeles för mycket bekräftelse, som gör att man tycker att personen framstår som löjlig.

Rumslig placering – kroppskontakt

I Sverige och resten av Nordvästeuropa tenderar man att stå relativt långt ifrån varandra och ha lite kroppskontakt jämfört med Sydeuropa, Främre Orienten och Sydamerika.

Innehåll i samtal

Naturligtvis spelar innehållet i samtalen stor roll för vår uppfattning av kommunikationsmönster. När det gäller personliga förhållanden och ekonomi kan svenskar uppfattas som mer öppna och direkta av engelsmän, medan de kanske uppfattas som mindre öppna och direkta av personer från Östeuropa. Eventuellt kan svenskar också uppfattas som öppnare när det gäller sexuella frågor.

Tolkning och förståelse

Vad krävs för att förstå de budskap som förmedlas? Förståelse innebär att man drar slutsatser och kopplar samman ett innehåll med tidigare lagrad information. Man brukar säga att förståelse kräver förförståelse. Bland annat måste man ha adekvat kulturell bakgrundsinformation för att förstå. Nedan följer några exempel på vad som skulle kunna tillhöra kulturbakgrunden i Sverige och därför vara svårt att förstå för människor med en annan kulturbakgrund.

I Sverige görs ofta en skillnad mellan en persons privatliv och det officiella livet, en gränsdragning som tycks skarpare än i andra kulturer. Man behöver inte blanda privat- och arbetsliv. Kolleger behöver inte bli vänner som man umgås med privat. Detta kan leda till att det blir svårt för invandrare att få kontakt med svenskar utanför arbetet och till att svenskar upplevs som kalla och ogästvänliga. En annan företeelse som verkar förbrylla icke-svenskar är att man i Sverige "gör rätt för sig" ekonomiskt, t ex man tar med sig egen dryck på fest, vill betala för en lånad cigarett, betala bensin om man får skjuts etc. Det är svårt att förklara sådana företeelser och det finns naturligtvis många faktorer som spelar in när mönster bildas. Nedan följer några faktorer som är viktiga i skapandet av kommunikationsmönster. Dessa faktorer samverkar och är på intet sätt oberoende av varandra.

Förklaringsmöjligheter till skillnader i kultur och kommunikation

1. Genetiska faktorer – men det är svårt att påvisa något fall där genskillnader skulle ligga bakom kommunikationsskillnader.
2. Klimat – klimatet är utan tvivel av vikt för kommunikation. T ex valet av plats för kommunikation. Indirekt kan det påverka atmosfär och känslomässig stämning.
3. Näringsliv och resurser, påverkar vilka verksamheter som uppstår.
4. Verksamheterna i ett samhälle. Som vi nämnt ovan kan kommunikationsmönster ses som ett svar på de krav som ställts för att möjliggöra kommunikation inom olika verksamheter.
5. Befolknings- och boendetäthet och grad av urbanisering. Troligtvis utvecklar man andra umgängesformer om man ständigt träffar andra människor än om man inte gör det.
6. Socioekonomiska förhållanden och typ av utbildning påverkar vilka verksamheter ett samhälle har och därför också kultur och kommunikation.
7. Religiösa, politiska och andra ideologiska fenomen leder till olika normer och förväntningar.
8. Utvecklingen av olika typer av kommunikationsteknologi. Telefon, e-post, SMS etc.

Referens

Allwood, J. 1982 "Finns det svenska kommunikationsmönster?" I *Vad är svensk kultur, Papers in Anthropological Linguistics* 9, Göteborg University, Department of Linguistics